

Yosamin
ÖZCAN Edb. 2
Halk Edb.

Türk Edebiyatı

A h m e t K a b a k l ı

II

Gözden geçirilmiş
Onüçüncü Baskı

TÜRK EDEBİYATI VAKFI YAYINLARI
PK. 2 Sirkeci / İstanbul
Tel: (0212) 526 16 15 - 527 50 32
Belgegeçer: (0212) 513 77 49

de yayımlanmağa başlanmış, 7 fasikülde eserin tamamı faksimile hâlinde yayınlanmıştır. 7. fasikülde indeks de bulunmaktadır.

2. Nüsha Milli Kütüphane'de Dr. Müjgân Cunbur tarafından bulunmuştur. Yazma Eserler B 64 numarada kayıtlıdır. 283 yapraktır. *Eski bir Tezldret-ül-Evli-yâ* ile birlikte yaprakları birbirine karışan bu nüsha, Müjgân Cunbur tarafından Topkapı nüshası ile karşılaştırılmış ve *Saltuk-nâme*'nin ilk oıldı olduğu tesbit edilmiştir. Başta ve arada eksik yapraklar bulunmaktadır. Topkapı nüshasına göre 227 b'ye kadar olan kısmını içine almaktadır.

3. Nüsha Bor'daki Halil Nuri Bey Kütüphanesi 17292'de kayıtlıdır. Eserin 2. ve 3. oıldlerini içine alır.

Saltuk ve Saltuk-nâme

Destanı okuduğumuzda, onu anlamamıza daha çok yardımcı dokunacak şu noktaları da bilmekte yarar vardır:

Saltuk-nâme, yukarıda gördüğümüz iki destanın, yalnız devamı olarak kalmaz. Aynı zamanda, tıpkı Dânişmend ve Battal Gaziler arasında olduğu gibi, Sarı Saltuk ile Seyyid Battal Gazi arasında da dede-torun ilişkisi kurulur. Kaldı ki "Şerif Saltuk" hemen her macera ve tavrında, Battal Gazi'nin yolunda, izindedir.

Saltuk-nâme'yi, diğer iki İslâmî millî destandan en çok ayıran husus ise, bu eserde "İslâm"la beraber, Türk adının da pek sık olarak övgü ve övünme ile kullanılmasıdır. Bu belki de, *Saltuk-nâme*'nin Türklerce Anadolu fethi hemen hemen tamamlandıktan sonra doğmuş bir destan olmasıdır. Battal ve Melik Gazi'lerden sonra, Anadolu'ya, İslâmla beraber, aynı yoğunlukta Türk renginin de hâkim olmasından ileri gelmektedir.

Aynı zamanda büyük Türk velileri arasında ve Hacı Bektaş'a yakın gösterilen Sarı Saltuk'un Ertuğrul Bey zamanında, 1283'ten sonra, bir grup gazi-dervişle beraber Dobruca'ya geçtiği, hatta orada vefat ettiği kaydedilmektedir. Seyyid Lokman'ın, onun hakkındaki şu dörtlüğü, Sarı Saltuk'un ve *Saltuk-nâme*'nin *Oğuz-nâme* ile ilgisini görmemiz bakımından ilgi çekicidir:

Sarı Saltuk, uburu rûm eline
Altı yüz altmış iki ild hemân.
Hep Oğuz-nâmeyi tetebbu edip
Yazdı iomâl ile Seyyid Lokman.

Nitekim *Oğuz-nâme*'den ve diğer Türk destanlarından, birçok motif ve unsurların, *Saltuk-nâme*'ye nasıl girdiğini anlayabilmek için Doç. Dr. Kemal Yüce'nin *Saltuk-nâme'de Tarihi, Dinî ve Efsanevî Unsurlar* (Kültür Bakanlığı y.1987) adlı değerli eseri okunmalıdır. Bu eserin "Sonuç" (s.306) bölümünden işte birkaç satır:

"..... *Saltuk-nâme*'nin efsanevî unsurları ise daha ziyade eski Türk destan ve âdetleri ile münasebet kurmamıza imkân vermektedir: ...Ok yay kılıç gibi harb

Âletleri: at, ejderha, kıl barak (nîm tenler) tepegöz vs. gibi mitolojik varlıklar; çadır, bayrak, "Kızılalma" ve bu gibi millî ülküyü yansıtan sembolik eşyalar; yer ve gök tanrısı ile ilgili inançlar; atı üzerinde ölen kahraman için yapılan yas töreni (Yüg) ve bu kahramanın silâh ve elbiseleri ile mezara gömülmesi âdeti.. Bütün bunlar, *Saltuk-nâme*'ye eski Türk hayatından intikal eden unsurlardır.

..... Uygur efsanesinde, her bir dalından bir insan nesli türeyen ağaç tasavvuru, yüzyıllar sonra Osmanlı efsanesinde Ebedalî'nin göğsünden çıkıp dalları dünyayı kaplayan oihangirlik sembolü ağaç hâline dönüşmüştür. Bu unsur *Saltuk-nâme*'de "erkeklik zürriyetini temsil eden kutsal ağaç" ve yine "oihangirlik timsali tahta kılıç" şeklinde ortaya çıkmaktadır."

Saltuk-nâme, Selçuklu imparatorluğundan Osmanlı dönemine geçiş devrinin destanıdır. Bu eserin yazılışı ise, bilindiği gibi 15. asır ortalarında Cem Sultan'ın Ebu'l-Hayrî Rûmî'ye buyruğu sonucunda olmuştur. Cem Sultan'ın babası Fâtih hayatta iken, Edirne'de valî olduğu sırada O bölgede çok yaygın olan Sarı Saltuk Menkıbeleri ile ilgilenerek, Ebu'l Hayr'a bu destanı yazmasını buyurması da çok önemli olaydır. Cem'in bir halk destanına ilgisini gösterir bu olay; ayrıca da Türk-Osmanlı idealinin, *Saltuk-nâme*'de nasıl dile getirildiğini ortaya koyar.

Gerçekten de, *Battal Gazi* ve *Dânişmend-nâme*, dönemleri gereği, yalnız Anadolu'nun fethi ile Türk ve Müslümanların İstanbul'a yaptıkları seferleri, temelde de Türk-Bizans, İslâm-Hristiyan gazâlarını gösterdiği halde... *Saltuk-nâme* (biraz da *Aşıkpaşazâde Tarihi*'ne benzer biçimde), saf ülkücülük, feragat ve destan dolu tarihî kahramanların, Alp-erenlerin, ahîlerin, gazîlerin, dervişlerin oluşturduğu Osmanlı'nın ilk fûtuhat devirlerini dile getirmektedir. İşte o devrin, İstanbul ve Rumeli fethinin de verdiği gururla kaleme alınan *Saltuk-nâme*, bu bakımdan da *Battal-nâme* ve *Dânişmend-nâme*'den ayrılır. Bu son destanda coğrafya çok genişler. *İmparatorluk* gibi üç kıtaya yayılır. Rumeli, Macar, Romanya, Tuna serhatleri, Kırım, Suriye, Mısır, Irak vs. destanın coğrafi çevresini teşkil eder.

Türklerin Avrupa'ya çıkış kapısı olan Edirne, bu destanda övülür: "Edirne dünyanın orta yeridir. Dünya bir yüzük ise, ortası Edirne'dir." denilir.

Sarı Saltuk'un Türkistan'a Kırım'a özel olarak yaptığı seferler vardır. "Bayındır Han ve Korkut Ata Neslinden" kişilerle oralarda tanışır. Selçuklu'dan sonra beylikler arasındaki kargaşayı kınayarak Türklüğün, Osmanlı beyliği etrafında toplanmasını öğütler. Kendisi Rumeli'de, Tuna Boyu'nda kırk yıl, akınor beylere öncülük, gazi erenlere başbuğluk eder. Ölümünden sonraya ait bir vasiyeti olarak: "Tatar memleketlerine gitmelerini" buyurur.

Sürekli Kızılalma ülküsünü telkin eden *Saltuk-nâme* yeni yayımlanan üç ciltlik muazzam bir eser hâlinde İslâmî-Türk destanları arasında yeni bir çığır, yeni bir ufuktur. *Saltuk-nâme*'nin bu gücünü, onu, zamanında tam olarak, Dede Korkud üslûbu güzelliği ile kaleme alan kendisi meçhul; fakat eseri ile şüphesiz ki büyük, destan yazarımız Ebu'l Hayrî Rûmî'ye (Anadolu'lu Ebülhayr'a) ve Cem Sultan'a borçlu olduğumuz unutulmamalıdır. *Battal Gazi Destanı* ile *Dânişmend-*

nâme, ne yazık ki bu ölçüde usta bir destan üslupçusundan ve bütün olarak geçmemişlerdir

Saltuk-Nâme'den Parçalar

Hemân rahibler kaldılar, qün baktılar Şerif'i gördiler eyittiler: "Sen kimsin?" didiler. Şerif eyitti: "Pâdişâh-ı Haroenevan kullarındanam. Ruhbânı dinlemeğe kaldum." didi. Pes Şerif'i hoş gördiler, Seyyid Şerif oturdu.

Ulu papazları durup, menbere çıkup eyitti: "Bilür misiz kim bu Muhammedler bize niçün gâlibdür, sebep nedür?" Eyittiler: "Sebeb nedür?" Andan girü dönüp ol râhib eyitti: "Sebeb oldur kim peygamberlerinin sözünü dutarlar, birbirine nisbet iderler." didi.

Râhibün biri eyitti: "Bu Türkler kim olurlar, cennete girürler mi?" didi. Ruhbân eyitti: "Girmezler, ammâ gelürler, kapudan bakarlar, dururlar, girü giderler." didi.

Nâgâh bu ruhbanlar içinden on yaşar bir oğlan yukarı durup, papaza düşünâm virüp söğdi ve eyitti: "İy murdâr! Yalan söyleme. Şimdi dünyâda Türkler sizi evinizde ve mülk ve diyârunuzda komayup çıkarurlar. Anda gelüp cennet kapusından bakan Türk girüp sizi cennet içinden sürmezler mi? Şöyle epsem olup duracaklarına inanmazam." didi.

Râhib eyitti: "Sen İncil ve Mesih'e inkârlusun." didi. Oğlan eyitti: "siz inanursız, ne fâide buldunuz? Türkleri görün kim nice depenüz döğerler." didi. Ruhbanlar yirlerinden durup oğlanı döğmeğe kâsd ittiler. Oğlan kaçarak Şerif üzerine geldi. Pes Şerif dahi yirinden durdu, ol râhibün birine bir darb yumrukla boğazına eyle urdu kim depesi üstüne yıkıldı, cân cehenneme virdi. Ruhbanlar oğlan kâ-yusu kalmayup Şerif'e yürüdiler. Hazret-i Şerif kilise kapusını berkitti, el kılıca urup ol ruhbanları ele aldı, otuzın kıldı, onun giriftâr eyledi.

.....

Ol havada duran keşiş eyitti: "Ol Muhammed'dür kim Türklere peygamber gelmişti, bize değüldür." didi. Saltuk eyitti: "İncil'de size Hak Ta'âlâ didi mi kim anın adın okuman? Ve Türklere peygamberdür, size niçün değüldür?" didi. Râhib eyitti: "Yok Tanrı dimedi, illâ dinümüz uluları vasiyyet itmişlerdür, iderüz." didi. Şerif eyitti: "Bir nesne kim İncil'de olmaya, ben anı kabûl itmezem. Ve dahi ben İncil sözün dutaram." didi. Râhib eyitti: "Eyle diyöcek Türklere mutî olmak gerek." didi.

Şerif eyitti: "İmdi, iy kâfirler! Bilmiş olun kim ben Saltuk'am. Çok söylemen, tiz imân getirün, Müslümân olun, cânunuzu benden kurtarun." didi. Ol pâdişâh anı işitti, eyitti: "Ne tururuz?" Miranos-ı Rûmî Morina pâdişâhı yirinden durdu, el kılıca urdu, seğırtti, Şerif üzre geldi. Hazret-i Saltuk ana karşıdan bir tiğ eyle urdu kim başıyla kolı havaya gitti, düştü, cân virdi.

Osman Gazi ile

Andan sonra Server vedâ itti, çıkup gitti. Azm-i tarafı Sinob eyledi. Yolda giderken nâgâh karşıdan bir alem güzükdi. Dört yüz yiğit birle Alp Osmân Gâzî çı-

ğunun kanıtıdır. Eserin sonunda, Emir Seyfeddin tarafından yazılmış olan dörtlükle Emir-i Kebir Arslan Hoca Tarhan'ın manzumesi, Edip Ahmed'i takdir amacıyla kaleme alınmıştır. Bu manzumeleri yazmış olan her iki emir de Timur dönemi emirlerindendir. Takriz olarak kabul edebileceğimiz bu manzumelerde Edip Ahmed'in anadan doğma kör olduğu belirtilir ve eseriyle kazandığı saygıdan, gördüğü ilgiden söz edilir.

Atabetü'l-Hakâyık, Necip Asım (Yazıksız) tarafından Ayasofya Kütüphanesi'nde bulunarak 1906 yılında bilim âlemine tanıtılmıştır. Necip Asım, hem Uygur hem de Arap harfleriyle yazılmış olan bu nüshayı 1918'de İstanbul'da bastırmıştır. Daha sonra N. Asım yine Ayasofya Kütüphanesi'nde bulunan başka bir nüsha daha bulmuştur. Kitabın ayrıca İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde Arap harfleriyle yazılmış bir nüshası daha vardır. Reşid Rahmeti Arat, hem Uygur, hem Arap, yalnızca Uygur ve yalnızca Arap harfleriyle yazılmış olan söz konusu üç nüshayı karşılaştırarak 1951 yılında edisyon kritikli metin halinde TDK yayınları arasında çıkartmıştır (Edip Ahmed B. Mahmud Yükneci, *Atabetü'l-Hakâyık*, Yay. Reşid Rahmeti Arat, İst. 1951). Bu kitapta eserin Türkçe çevirisinin yanı sıra *Atabetü'l-Hakâyık* nüshalarını tanıtan ve eser üzerinde yapılmış araştırmaları içeren bir de önsöz bulunmaktadır. *Atabetü'l-Hakâyık* Batılı araştırmacılar tarafından da incelenmiş olup eser üzerinde en ciddi çalışma Jean Deny tarafından yapılmıştır. Eserle, Polonyalı Kovalski de ilgilenmiştir.

Karahanlı Dönemi Türk Edebiyatının Diğer Eserleri

11.-13. yüzyıllar arası Orta Asya'da savaşlar, istilalar, yıkılıp kurulan devletler nedeniyle Türkistan'ın, siyasal ve toplumsal düzenden yoksun olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, o dönemden günümüze fazla eser kalmamıştır. Anılan yüzyıllar arasında yazıldığını bildiğimiz sayılı birkaç eserden biri de *Tezkire-i Satuk Buğra Han*'dir. Daha çok, bir menkıbe mecmuası görüntüsündeki *Satuk Buğra Han Tezkiresi* ya da *Destanı*, Kaşgar ve Balasagun yöresinde ilk Müslüman Türk devletini kuran hanların başlarından geçenleri anlatır. Satuk Buğra Han daha önce de belirtildiği gibi Karahanlı Devleti'nin ilk Müslüman hükümdarıdır. Söz konusu edilen destanda da en çok bu hükümdarın menkıbelerine yer verilmiştir. Eserde dönemin tarihi olaylarının yanı sıra bazı coğrafya adlarının da geçmesine rağmen söz konusu destan bir tarih kitabı olarak kabul edilemeyecek kadar çok destan ve masal öğeleriyle kaynaşmış durumdadır. *Satuk Buğra Han Tezkiresi*, Türk tarihindeki destan ruhunun İslâmi inanç sistemiyle nasıl ve ne ölçüde birleştiğini göstermesi ve İs-

Prof. Dr. MİNE MENGİ

ESKİ TÜRK EDEBİYATI TARİHİ

Satuk Buğra Han Destanı

Hz. Muhammed kanatlı atı Burak'ın sırtında göklere yükseldiği "Mirâc Gecesinde" gök katlarında kendinden önceki peygamberleri görür. Bunlar arasında birini tanıyamaz ve Cebrail'e bunun kim olduğunu sorar.

Cebrail :

" Bu peygamber değildir. Bu sizin ölümünüzden üç asır sonra dünyaya inecek olan bir

ruhtur. Türkistan'da sizin dininizi yayacak olan bu ruh " Abdülkerim Satuk Buğra Han" adını alacaktır." Hz. Muhammed yeryüzüne döndükten sonra hergün islâmiyeti Türk ülkesine yayacak olan bu insan için dua etti. Hz. Muhammed'in arkadaşları da bu ruhu görmek istediler. Hz. Muhammed dua etti. Başlarında Türk başlıkları bulunan silâhlı, kırk atlı göründü. Satuk Buğra Han ve arkadaşları selâm verip uzaklaştılar. Bu olaydan üç asır sonra Satuk Buğra Han, Kaşgar Sultanının oğlu olarak dünyaya geldi.

Satuk Buğra Hanın doğduğu gün yer sarsılmış, mevsim kış olduğu halde bahçeler , çayırlar çiçeklerle örtülmüştü. Falcılar bu çocuğun büyüyünce müslüman olacağını söyleyerek öldürülmesini isterler. Satuk Buğra Hanı, annesi : " Müslüman olduğu zaman öldürürsünüz." diyerek ölümden kurtarır.

Satuk Buğra Han 12 yaşında arkadaşlarıyla birlikte ava çıkmağa başlar. Avda oldukları günlerden birinde kaçan bir tavşanın arkasından hızla koşarken arkadaşlarından uzaklaşır. Kaçan tavşan durur ve bir ihtiyar insan görünümü kazanır. Satuk Buğra Han'ın sonradan Hızır olduğunu anladığı bu yaşlı kişi ona müslüman olmasını öğütler ve islâmiyeti anlatır. Satuk Buğra, Kaşgar hükümdarı olan amcasından islâmiyeti kabul etmesini ister. Kaşgar Hanı, müslüman olmayacağını söyler. Satuk Buğra Han'ın işaretliyle yer yarılar ve hükümdar toprağa gömülür. Satuk Buğra Han hükümdar olur ve bütün Türk ülkeleri onun idaresinde islâmiyeti kabul ederler. Satuk Buğra Han, ömrünü müslümanlığı yaymak için mücadele ile geçirmiştir. Menkabelere göre Satuk Buğra Han'ın düşmana uzatıldığında kırk adım uzayan bir kılıcı varmış ve savaşırken etrafına ateşler saçıyormuş. 96 yaşında Tanrıdan davet almış bu sebeble Kaşgar'a dönmüş ve hastalanarak burada ölmüştür.

Satuk Buğra Han destanı

İslam Peygamberi Muhammed bin Abdullah kanatlı atı Burak'ın sırtında göklere yükseldiği 'mirâc gecesinde'^[1] gök katlarında kendinden önceki Peygamberleri görür. Bunlar arasında birini tanıyamaz ve CEBRAİL'e bunun kim olduğunu sorar. Cebrail

33 "Bu Peygamber değildir. Bu sizin ölümünüzden üç asır sonra dünyaya inecek olan bir ruhtur. Türkistan'da sizin dininizi yayacak olan bu ruh 'Abdülkerim Satuk Buğra Han' adını alacaktır."

99

der.

İslam peygamberi Muhammed yeryüzüne döndükten sonra hergün islamiyeti Türk ülkesine yayacak bu insan için dua eder. Muhammed bin Abdullah'ın arkadaşları da bu ruhu görmek

isterler. Muhammed dua eder. Başlarında Türk başlıkları bulunan, kırk silahlı atlı görünür. Abdülkerim Satuk Buğra Han ve arkadaşları selam verip uzaklaşırlar. Bu olaydan üç asır sonra Satuk Buğra, Kaşgar hanının oğlu olarak dünyaya gelir.

Satuk Buğra'nın doğduğu gün yer sarsılmış, mevsim kış olduğu halde bahçeler, çayırklar çiçeklerle örtülmüştür. Falcılar bu çocuğun büyüyünce müslüman olacağını söyleyip öldürülmesini istemişlerdir. Satuk Buğra'nın annesi; "*Müslüman olduğu zaman öldürürsünüz.*" diyerek oğlunu ölümden kurtarmıştır.

Satuk Buğra 12 yaşında iken, arkadaşlarıyla birlikte ava çıkmaya başlar. Ayda oldukları bir günde kaçan bir tavşanın arkasından hızla koşarken arkadaşlarından uzaklaşır. Kaçan tavşan durur ve yaşlı bir insan konumu alır. Satuk Buğra'nın daha sonra Hızır (الخصر *al Khidr*) olduğunu anladığı bu yaşlı kişi Satuk Buğra'ya Müslüman olmasını öğütler ve İslamiyeti anlatır. Onlar böyle yazdı, ve tekrar noktada Allah'ın Peygamberi konuşur: "*Awwaly man aslama min at-Türk.*" (*Türklerin arasında İslâm ilk olandı*).^[2]

Satuk Buğra, Kaşgar hükümdarı olan amcası Harun Buğra Han (*Harün Bughra Khán*)'dan İslamiyeti kabul etmesini ister. Kaşgar hanı, müslüman olmayı kabul etmez. Satuk Buğra'nın işareti ile yer yarılar ve hükümdar toprağa gömülür. Türkistan'da İslâm Peygamberi Muhammed bin Abdullah'ın ölümünden 333 yıl sonra ilk Satuk 12 yaşında iken İslam dinini benimser ve Abdülkerim^[3] ismi verilir. Satuk Buğra hükümdar olur ve bütün Türk askeri onun iradesinde İslamiyeti kabul ederler. Abdülkerim Satuk Buğra Han, ömrünü müslümanlığı yaymak için mücadele ile geçirmiştir.

Olağanüstü olaylarla ilgili anlatılara göre Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın düşmana uzatıldığında kırk adım uzayan bir kılıncı varmış ve savaşırken etrafına ateşler saçıyormuş. Abdülkerim Satuk Buğra Han Tanrıdan davet almış bu sebeble Kaşgar'a dönmüş ve hastalanarak burada ölmüştür. Onun yaşamını bitirdiği son gün, Hicrî 344 Milâdî 955'dir.^{[4] [5]}

Sultan Saltuk Buğrahan

Abdülkerim Satuk Buğra Han ilk Müslüman-Türk hükümdarı. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Babası Karahanlı hükümdar ailesinden Bezir Han idi. Babasının ölümü üzerine amcası ve üvey babası Oğulcak Kadir Hanın himayesinde büyüdü. Satuk Buğra on iki yaşlarında iken Maveraünnehr ve Horasan bölgesine hakim olan Müslüman Samanlı Devleti şehzadeleri arasında anlaşmazlık çıktı. Bunlardan Nasır bin Ahmed, Oğulcak Kadir Hanın ülkesine sığındı. Ona iyi muamele edip Artuç nahiyesinin idaresini verdi. Artuç Nasır bin Ahmed'in gayretleri ve gelip-giden Müslüman tüccarlar sayesinde bir ticaret merkezi oldu. Satuk Buğra da Artuç'un ziyaretçileri arasındaydı. Nasır bin Ahmed'le tanışıp ondan İslamiyeti öğrenerek Müslüman oldu. Abdülkerim adını aldı. Yirmi beş yaşına gelince Müslüman olduğunu

açıklayıp, amcası ile mücadeleye başladı. Onunla Fergana Savaşını yaptı. İlk olarak Atbaşı kalesini zaptetti. Daha sonra üç bin kişilik bir orduyla Kaşgar üzerine yürüyüp fethetti. Amcası Oğulcak Kadir Han'ı öldürdü. Ülkede hakimiyeti sağlayıp birliği temin etti. Türk ülkelerinde İslâmiyeti hızla yaydı. Ebû'l-Hasan Muhammed gibi İslam alimleri, Satuk Buğra Han'a yol gösterip teşvik ettiler.

Abdülkerim Satuk Buğra Han, daha sonra yaptığı savaşlarda; Yağma, Çiğil, Oğuz kabilelerinin yerleşmiş bulunduğu Türkistan şehirlerini birer birer ele geçirdi. Bu sırada Karahanlılar Devletinin doğu kısmına hakim olan Büyük Kağan Bazır Arslan Han Çinlilerden yardım alarak 924 yılında Abdülkerim Satuk Buğra Han'a karşı savaş açtı. Satuk Buğra Han Müslümanların yardım ve desteğiyle, onunla Balasagun Savaşını yaptı ve galip geldi.

Bundan sonra 31 yıl hüküm süren Satuk Buğra Han, güzel ve adil idaresi ile binlerce kimsenin Müslüman olmasına vesile oldu. 955 (H.344) senesinde Kaşgar civarında bulunan Artuç kasabasında vefat edip oraya defnedildi. Abdülkerim Satuk Buğra Han'dan sonra, oğulları devrinde de ülkesine pekçok İslam alimi gelip, İslamiyeti doğru olarak anlattılar ve yayılmasına çalıştılar. Kendisinden sonra Musa Tunga adında bir oğlu yerine geçti. Bundan sonra da bunun oğlu Baytaş Süleyman Arslan hükümdarlık yaptı. Başka oğulları ve kızları olduğu da rivayet edilmiştir.

.....

Büyük Türk İmparatorluğunu, 840 yılından itibaren devralmağa başlayan Karahanlıların 1212 (1240) yıllarına kadar devam eden hanedanlığı esnasında en önemli ve muhakkak ki dünya tarihinin seyrini değiştiren büyük hadise Türklerin İslam dinini kabul etmiş olmasıdır.

Tarihî

940 yılı civarında Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han zamanında vuku bulan bu dünya çapındaki hadise, dünya üzerindeki büyük tesiri dercesinde Karahanlılar arasında da destanî bir havaya bürünmüş ve Satuk Buğra Han etrafına gelişen bir destan meydana gelmiştir.

Türklerin İslam Dini'ni kabul edişleri ilahî bir ilhama bağlamaya çalışan Satuk Buğra Han Destanının çok kısa bir zamanda geliştiği, İslamiyetten önceki Türk Destanlarından da aldığı ana motiflerle daha da zenginleşerek tesbit edilen yazılı şekle geldiği söylenebilir.

Motif

Aynı zamanda bu gün bile Kaşgar yakınlarındaki Artuç kasabasında bulunan mezarı bir ziyaretgah mahallî olan Satuk Buğra hayatını, destanî bir hava içinde anlatan Satuk Buğra Han Destanı Tezkire-i Buğra Han adlı bir eserde kayıtlıdır. Bu eserin muhtelif el yazmaları vardır.

Peygamberimiz Hazreti Muhammed, Miraç esnasında, diğer bütün peygamberleri de görür.

Aralarından birini tanıyamaz ve Cebrail Aleyhisselame o zatın kim olduğunu sorar. Cebrail de:

-Bu zat Peygamber değildir, der. Bu zat, sizin ruhunuzu Ulu Tanrıya emanet ettiğiniz günden üç yıl sonra yer yüzüne inecek ve sizin dininizi Türkistan da yayacaktır.

Cebrail Aleyhisselamın bu cevabı üzerine hazretli Muhammed çok sevinmiş, Miraçtan sonra, gece gündüz bu mübarek ruh için dua etmeğe başlamıştı. Tabi bu arada, bu mübarek zattan sahabelerine de bahsetmiş ve sahabelerinin bu zatın ruhunu görmeği istemeleri üzerine Hazretli Muhammed de dua ederek Miraç esnasında gördüğü zatın ruhunun görünmesini arzulamıştı.

Hazretli Muhammed' in duası üzerine birden karşılarında kırk silahlı atlı bellirdi. Selam verip yaklaştılar. Bu atlılar, başlarında Satuk Buğra Han' in bulunduğu kırk arkadaşının ruhu idi.

Yıllar geçtikten sonra, Kaşgar Hükümdarının bir oğlu dünyaya geldi. Adını Buğra Han koydular. Buğra Han' in doğduğu gün büyük zelzeler oldu. Su kaynakları kurudu. Buğra Han' in büyüdüğü zaman müslüman olacağını falcılar anladılar. Bunun üzerine de onun öldürülmesini sağlık verdiler. Fakat annesi oğluna kol kanat gerdi; falcıların yalan söylediğini iddia etti. Şayet bir gün gelir falcıların dediği çıkar ve Buğra Han büyüdüğü zaman müslüman olursa, onun o gün öldürülmesini istedi. Böylece de oğlunun öldürülmesini önlemiş oldu.

Satuk Buğra Han, on iki yaşına gelince kırk arkadaşı ile birlikte ava çıktı. Bir tavşanı kovalamağa başladı. tavşanı kovalamağa o kadar dalmıştı ki arkadaşlarından ayrıldığını farketmedi.

Tavşanı bir müddet kovalayan Satuk Buğra Han, bir müddet sonra hayvanın şekil değiştiğini hayretle gördü. Gerçekten de kovaladığı tavşan bir ihtiyar adam kılığına girmişti. Satuk Buğra Han bu zatın Hızır Aleyhisselam olduğunu anladı ve onun verdiği dinî nasihatları ve öğütleri can kulağı ile dinledi.

Bundan bir müddet sonra, zamanı gelince Satuk Buğra Han' in babası öldü. O zamanki Türk adetlerine göre annesi de, Satuk Buğra Han' in amcası ile evlendi. Fakat bir gece Buğra Han amcasını İslam dinine davet etti. Amcası kabul etmedi. Bunun üzerine yer yarıldı ve yarılan yere Buğra Han' in amcası gömülüp kayboldu. Amcasının bu şekilde ölmesi Satuk Buğra Han' in hükümdar olması demektir çünkü tahta geçecek başka bir kimsesi yoktu. Ve Satuk Buğra Han hükümdar oldu.

Hükümdar olur olmaz da Türk Ülkesinde İslamiyeti yaymağa başladı. Bütün savaşları kazanıyordu. Savaşlarda ağızından çıkan ateşler bütün kafirleri yakıyordu. Kılıcını düşmana çevirince kılıcı kırk adım birden uzuyordu. Bu yüzden bu kılıcın korkusu dört bir yanı doldurmuş, düşmanlarını sıdırmıştı. Öyleki, Satuk Buğra Han doksan yaşına geldiği zaman ülkedeki bütün Türkler müslüman olmuştu. Amuderya kıyılarından güneyde Kış Kezek taraflarına ve kuzeyde Karakum' a kadar yayılan olanlarda herkes İslam dinine girmişti. Bu da yetmeyince Çin ile savaşıp İslamiyeti oraya kadar yaydı.

Ondan sonra Satuk Buğra Han ilahlı bir emir aldı. Bu emre uyarak Kaşgara döndü ve orada öldü. Dört kızı vardı. Bunlardan ilincisinin adı Alanur idi. Alanur bir gün evinin önünde gördüğü bir arslandan korkarak bayıldı. Ayıldığı zaman bir çocuğu olduğunu anladı. Doğan çocuğa Ali' adını verdiler Hazretli Ali gibi Allah' ın Arslanı olduğundan bu adı verdiler.

(Satuk Buğra Han destanının, Buğra Han' ın kızı Alanur' un gebe kalması, değişik bir, el yazmasına göre de: Cebrail' in getirdiği bir ışığın Alanur' ın ağızına akması sonucudur. Bu bir damla ışıktan doğan Alanur' un oğlu, Hazreti Ali gibi bir Allah' ın Arslanı olduğundan, Seyyid Ali Arslan Han adını almıştır.

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANS.

Değerler / İsimler / Eserler / Testler

SAT

seri 1934-). İlk ve orta öğrenimini Kayseri'de yaptıktan sonra, İstanbul Gazetecilik Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. 1955'de Yedek Subay olarak Sarıkamış'ta bulundu. 1956'dan itibaren 15 yıl süre ile Kayseri'de günlük siyasi Halkimiyet gazetesini ve Filiz* isimli aylık fıkır ve sanat dergisini yayımladı. Şiirleri *Orkun*, *Türk Sanatı*, *Bahçe*, *Ajans Türk*, *Yeni adam*, *Çığır*, *Defne* ve *Türk yurdu* gibi dergilerde yayımlandı. Lâle'ye olan sevgisi ve şiirlerinde işlenmesi dolayısıyla, «Lâle Şairi» olarak tanınlanmaktadır.

Eserleri: *Bir demet lâle* (1956), *Kayseri-Erciyes ve çevresi* (1958), *Aşık Hasan* (1958), *Kayseri pastırmacılığı* (1960), *Başlangıçtan bugüne kadar-Kayseri şairleri* (1962), *Türk şiirinde lâle* (1964), *Mevlâna'nın ilk hocası-Seyyid Burhaneddin* (1968), *Lâle Üstüne* (1971), *Kayseri'nin efsane adamı-Osman Kavuncu*, (1977), *Molu'lu Revai* (1980).

halk inançlarında ve edebiyatında evliya menkabeleri, 1984).

Tezkire-i Satuk Buğra Han'ın elde asıl nüshası yoktur. Bazı Avrupa kütüphanelerinde ve hususi ellerde, yazıldığı devirden çok sonraki yıllarda kopye edilmiş nüshaları vardır.

Destanın özeti şöyledir: Peygamberimiz, Burak tarafından göğe çıkarıldığı sırada, başka peygamberleri de görmüş, bu peygamberlerden birini tanıyamadığı için, Cebraîl'e onun hangi peygamber olduğunu sormuştu. Cebraîl'in: «Bu peygamber değil, sizin ölümünüzden üç asır sonra dünyaya inerek, sizin dininizi Türkistan'da yayacak olan bir ruhtur» demesi üzerine, çok sevinip, gökten inince, her gün bu zat için dua etmişti. Peygamber'in sahabeleri bu zatın ruhunu görmek isteyince de, Peygamber dua etmiş, karşılarında silahlı kırk atlı belir-

Dergah

465

Yay.

CİLT 7

Abdullah Satoğlu

SATRANÇ

Medhine meddah olalım husrev-i hüban güzele
Vasfına sözler bulalım dinleye yâran güzele

Benzeyemez hür u melek hizmetine çektik emek
Dişleri zersâne gerek zülfü perişan güzele

Dayanamam nazlarına tûti gibi sözlerine
Çekme sezâ gözlerine kuhl-i Sifahan güzele

Söyleme efsâne gibi bakması bigane gibi
Şem'ine pervâne gibi yan güzele yan güzele

Söylese diller dolaşır bakmaya gözler kamaşır
Sırmalı kaftan yaraşır serv-i hıraman güzele

Yüzüne zer hırma ile cephe zehab düzme ile
Başta oya yazma ile yakışır elvan güzele

Ruhleri gül gonca femi kendi aşiret hatemi
Gezseler Rum'u Acem'i olmaya akran güzele

Serv-i sehi kâmetime kâmeti kıyâmetime
Gelse eğer dâvetime kesmeli kurban güzele

Emrine taat edelim cevrine gayret edelim
Hâneyi halvet edelim bir gece mihman güzele

Cam ile mey süzdürelim bezme şeker ezdirelim
Seyrederek gezdirelim bağ ile bostan güzele

Dertli-i efgendeleriz vasfına güyendeleriz
Can baş ile bendeleriz şimdi âlişan güzele
Dertli

Satranç. Aşık edebiyatının nazım türlerinden biri. Aruzla yazılır: 4 müfteilün kalıbı kullanılır. Örnekleri azdır ve ancak XIX.a.da görülmeye başlar. Gazel biçiminde özel bir ezgi ile okunur. Musammat beyitlerden oluştuğu için her mısra iki eşit parçaya bölünebilir, bunlar alt alta dizildiğinde bir dörtlük elde edilmiş olur. Satranç hece ölçüsünün 8+8 kalıbına da uymaktadır. Bazı araştırmacılar (Msl.A.T. Onay)satrançın hece ölçüsü ile yazıldığı düşüncesindedir. Satranç'a şatranç da denilir.

Satuk Buğra Han destanı. Karahanlılar'ın ilk Müslüman hükümdarı Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın (Öl. 959) kerametlerinden, Ebu'n-Nasr Sâmânî aracılığı ile İslamiyeti nasıl kabul ettiğinden ve kendisinden sonra çocuklarının ahvâlinde bahsedilen menakıbnâme hüviyetinde bir destandır. Metin *Tezkire-i Satuk Buğra Han* adını taşır. Menakıbnâmeler üzerinde araştırmaları olan A. Yaşar Ocak bu destan için şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: «Eser adından anlaşılacağı üzere, Karahanlılar'ın ilk hükümdarı Satuk Buğra Han'ın hayatını anlatmaktadır. Buna rağmen bu eseri bize kadar gelebilen ilk Türk menakıbnâmesi saymak zorundayız. Bunun sebebi, önce, kahramanı olan hükümdarın, kerametler gösteren bir veli hüviyetinde olması, sonra da, eserde mevcut menkabelerin tam mânâsıyla birer evliya menkabeleri özelliğini arzemesidir» (*Türk*

Ergun Sav

miş, selâm verip, yaklaşan bu atlıların Satuk Buğra Han ve arkadaşlarının ruhları olduğu anlaşılmıştı. Seneler geçtikten sonra, Kaşgar sultanının oğlu Buğra Han dünyaya gelmiş, bu sırada yer deprenmiş, kaynaklar kaybolmuş, bahçe ve gayırlar çiçeklerle dolmuştu. Buğra Han'ın büyüyünce Müslüman olacağını anlayan falcılar, onun öldürülmesini istemişler ise de, annesi onu, Müslüman olduğu zaman öldürmelerini söyleyerek kurtarmıştı. Satuk Buğra Han on iki yaşına gelince, kırk arkadaşı ile beraber ava çıkmış, bir tavşanı kovalarken, arkadaşlarından ayrılmıştı. Bunun üzerine tavşan, ihtiyar bir adam şekline girerek, ona dinî nasihatler vermiş, Buğra Han tavşanın Hızır olduğunu anlamıştı.

Satuk'un babasının ölmesi üzerine, annesi amcası ile evlenmişti. Amcasını bir gece dine davet etmiş, o kabul etmeyince yer yarılmış, amcası içine gömülmüştü. Bu hadiseden sonra hükümdar olan Satuk, İslâmiyeti Türk illerinde yaymış, muharebelerde ağzından çıkan ateşler kafirleri yakmıştı. Düşmana çevrildiği zaman, kılıcı kırk adım uzamaktaydı. O kılıcın korkusu, Satuk Buğra Han doksan altı yaşına geldiği zaman, Amuderya boylarına, cenupta Kış Kezek'e, şimalde Karakurum'a kadar uzanan saha dahilindeki halkı Müslüman etmişti. Bir sene Çin ile harbederek, İslâm dinini Turfan'a kadar yaymıştı. Sonra aldığı bir emirle Kaşgar'a dönmüş ve orada ölmüş, Artuğ'ta Meshed'e gömülmüştü. Onun dört kızından ikincisinin adı Alanur idi. Alanur'un Cebraîl vasıtasıyla agzına akan bir damla ışıktan dünyaya gelen oğluna, Ali gibi, Allah'ın arslanı olduğundan, Seyyid Ali Arslan Han adı verilmişti.

Alanur'un, evin önünde gördüğü bir arslandan ürkererek bayıldığı, sonra bir çocuğu olduğundan bahseden rivayetler de mevcuttur. Bunun neticesinde de doğan çocuğun, Ali gibi Allah'ın arslanı olduğu belirtilmiştir. (Geniş bilgi için bk. Necîlâ Pekolcay, İslâmî Türk edebiyatı - I, 1986).

Eserin iki yazması Grenard tarafından bulunmuş ve bir telkik yazısı ile tanıtılmıştır (Journal Asiatique, Paris, 1900. C. XV). Makale daha sonra Prof. Osman Turan tarafından tercüme edilerek yayımlandı (Ülkü mec. C. XIII).

R.B. Shaw da eser üzerinde çalışmış ve önemli bir kısmını A Sketch of the Turkish language es'spoken in eastern Turkis-

tan (Lahor, 1875) adlı kitabında metin ve İngilizce tercüme olarak nesretmiştir.

Sav, İslâmiyet öncesi Türk edebiyatı döneminde atasözü karşılığı olarak kullanılan bir tabir. bk. Atasözü.

SAV, Ergun. Tiyatro tenkitçisi, yazar (Dörtüyl 1933-). Ankara Atatürk Lisesi'ni (1950), Ankara Hukuk Fakültesi'ni (1954) bitirdi. Bir süre avukat olarak çalıştı. Ankara Üniversitesi Tiyatro Enstitüsü (1957-58) ve London Central School of Speech and Drama'da (1960-61) tiyatro öğrenimi gördü. Dışişleri Bakanlığı'na girdi, iki yıl NATO Dairesi'nde çalıştı. Daha sonra Paris, Londra, Lagos, Helsinki gibi yerlerde bulundu. Ankara Radyosu ve televizyonda program metinleri yazdı ve program sundu.

Yazı hayatına 1954'de 20. Asır dergisinde yayımlanan röportajlar ile giren Sav, daha sonra tiyatro üzerine yazılar, tenkidler yazdı. Bunları çokluk Hisar, ayrıca Tercüman, Akşam, Milliyet, Yarın gibi dergi ve gazetelerde yayımladı. Oyun ve şiir tercümeleri yaptı.

Eserleri: Tiyatro yazıları (1964), Yakut balık (Çocuk oyunu, 1967), Pof'la Paf (Çocuk oyunu, 1968), Halk hikâyeleri (1974).

SAV, Ömer Atilla. Tiyatro tenkitçisi, yazar (Ankara 1931-). Ergun Sav'ın ağabeyi. Ankara Atatürk Lisesi'ni (1948) ve Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Avukatlık, bir süre Bakanlık, Barolar Birliği Başkanlığı, Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulu üyeliği yapan Sav, yazılarında genellikle soyadını kullanmamaktadır.

Hisar, Türk dili, Uyanış, Yenilik, Yeditepe, Çağrı, Pazar postası, Tiyatro, Değişim, Kim, Meydan, Sinema, Oyun dünyası gibi çeşitli dergilerde yazan Sav, uzun yıllar (1960-61, 1964-65) Tercüman gazetesinin tiyatro eleştirmeni olarak çalışmış, daha sonra Milliyet ve Milliyet sanat'ta yazılar nesretmiştir.

SAVAŞCI, Fethi. Şair, hikâyeci (Ödemiş/ Taşpazar 1930 - Almanya 1989). Meslek Lisesi'nden ayrılarak çeşitli işlerde çalıştı. Duvarcılık, sıvacılık, dülgelik, soğuk demircilik yaptı. Kendi kendini yetistirdi. Bir süre İzmir'de gazete muhabirliği yaptı. İşçi olarak Almanya'ya gitti.

Aydınlık, İmbat, Yeditepe, Varlık vb. gibi dergilerde yazmış olan Savaşçı'nın Dergâh arşivi — Nesin Vakfı Yılığ

Fethi Savaşçı

Resimli Türk Edeb. Tarihi - T
Nihat Sami Bırcarlı
İslâmî Türk Destanları
Devlet Kütüphaneleri

A C

Evvelce de belirttiğimiz gibi, İslâm medeniyetinin Türkler arasına yayılışı, Halk Edebiyatının dil, vezin, nazım şekilleri ve ortak üslûpla söyleyiş gibi, millî - an'anevi çehresi üzerinde köklü değişiklik yapmamış fakat terennüm edilen mevzuları daha ilk anlardan başlayarak İslâmileştirmiştir.

İslâmiyetten sonraki Türk destanları büyük ekseriyetle millî - İslâmî destanlardır. O kadar ki Türkler, meselâ, **Oğuz Destanı** gibi en tanınmış bazı eski destanlarını bile İslâmdan sonra, İslâm kültürü ve İslâm ideolojisiyle birleştirerek bu destana geniş ölçüde İslâmî bir ruh işlemişlerdir.

Türkler, bir taraftan, eski millî destanlarına İslâm ruhu katarlarken öte yandan, yeni dinin kabûlü ve yayılışı hâdiselerinin doğurduğu vak'alar, savaşlar ve türlü hengâmeler dolayısıyla de yeni ve İslâmî destanlar söylemişlerdir.

Divânü Lûgati't-Türk'de Türk kavimleri arasındaki ilk din savaşlarının doğurduğu destanlardan alınmış parçalar bulunduğu mâlumdur. Fakat İslâm medeniyeti çağlarında söylenen ilk destanlar arasında daha büyük ve daha yaygın şöhratlı olanları da vardır.

Daha çok, bir dinî menkabeler mecmûası düzenindeki **Satuk Buğra Han Tezkiresi**'ni de bunlar arasında görmemizi ve göstermemizi gerektiren sebepler bulunmakla berâber, bu çağların daha mühim destanları **Manas** ve **Cengiz** destanlarıdır.

★

Satuk Buğra Han Destanı

Hanlar'ın hayatı, yâni bir **Karahanlı Destanı**'dır. (22)

Belki de bu hükümdarların isteğiyle ve nesirle yazılan bu menkabeler, İlk Hanlar'ı müslüman Türklerle tanıtmak ve onları mukaddes bir hâle ile kuşatarak sevdirmek isteyen bir ruh içindedir.

Satuk Buğra Han, Karahanlılar devletinin ilk müslüman hükümdarı bilinir. En çok bu hükümdarın menkibelerini anlatan Satuk Buğra Han destanı, birtakım târin vak'alarını ve coğrafya adlarını bildirmesine rağmen, bir «Târih» olarak kabul edilemeyecek kadar destan ve masal unsurlarıyla kaynaşmış durumdadır.

Elimizde yakın asırlarda kopye edilmiş iki nüshası bulunan, **Satuk Buğra Han Tezkiresi** adındaki

22 Karahanlılar için bakınız: S. 218 ve T. I. An., Kara - Hanlılar madd.

bu eser, daha çok, Türk târihi'ndeki destan ruhu'nun İslâm inanışlarıyla nasıl ve ne ölçüde birleştiğini göstermesi bakımından mühimdir.

Milâdî IX. ve X. asırlarda söylendiği anlaşılan bu destanın 135 sahife tutarında bir el yazması'ndan özetlenen şu satırlar, **Satuk Buğra Han Destanı** hakkında yeter bir fikir verebilecektir.

“Hz. Muhammed, kanadlı Burak sırtında göklere yükseldiği Mirâc gecesi'nde gök katlarında eski ve ünlü peygamberleri görmüştü. Bunlar arasında tanıyamadığı bir zâtı **Cebrâil**'e göstermiş, onun hangi peygamber olduğunu sormuştu. Cebrâil:

— Bu peygamber değildir. Bu, sizin âhirete intikaalinizden üç asır sonra dünyâya incek bir rûhdur; **Türkistan**'da sizin dininizi yayacak bu rûh, **Abdülkerim Satuk Buğra Han**'ın rûhudur. cevâbını vermişti.

Hız. Muhammed buna çok sevindi. Yere döndükten sonra hergün, dinini Türk ülkelerine yayacak bu insan için duâlar etti. Dünyâya peygamber zamanında gelip onunla görüşmek saâdetine ermiş arkadaşları (sahâbesi) İslâm nûrunu **Türkistan**'da yankılandırarak bu mutlu rûhu gözleriyle görmek istediler. Hız. Muhammed onların niyazlarını kabul etti, duâ etti.

Hemen, başlarında Türk başlıkları bulunan, silüahlı, kırk atlı belirdi. Bunlar, Buğra Han'ın ve arkadaşlarının rûhları idi. Selâm verip yaklaştılar. „

“(Bu vak'adan üç asır sonra) **Satuk Buğra Han**, **Kâşgar Sultânı**nın oğlu olarak dünyâya geldi. Doğduğu gün yer deprenmiş; dağ yamaçlarındaki kaynaklar kaybolmuş; mevsim kış olduğu halde bahçeler, çayırklar çiçeklerle örtülmüştü. Falcılar bu çocuğun büyüyünce Müslüman olacağını söylemişlerdi. Bu sebepten onu öldürmek istediler. Fakat annesi:

— Onu Müslüman olduğu zaman öldürürsünüz! diyerek çocuğunu bu ölümden kurtardı. „

“**Satuk Buğra** (Han) oniki yaşında iken birgün lork arkadaşıyla birlikte ava çıktı. Kaçan bir tavşan ardından o kadar hızla koştı ki arkadaşlarını gözden kaybetti. O zaman, kaçan tavşanın durduğunu ve ihtiyar bir insan şekline girdiğini derin hayretle gördü. İhtiyar, Buğra'yı yanına oturttukça ona öğütler verdi; ona Hak dinini öğrenmesi teklifinde bulundu; ona Allâh'ı bilmenin saâdetini ve cehennem'in gazaplarını anlattı; yakında kendisine Hak dinini öğretecek kimseyi göreceğini bildirdi. „

“**Satuk Buğra** bu ihtiyarın **Hızır** olduğunu anladı ve Müslümanlığı kendisine bu dini öğretmekle vazifeli **Ebû Nâsır Sâmani**'den öğrendi. „

"Satuk Buğra'nın babası ölmüş, annesini amcası almıştı. Aynı zamanda hükümdar olan amcası Hârun Buğra Han, yeğenini Müslümanlıktan geri çevirmek niyetindeydi. Ona bir putperest mâbedi inşâsında bulunmayı emretti. Satuk bu emri, mâbedi câmiye çevirmek duygusuyla kabûl etti. Arkasından amcasını Halk dinine çağırdı. O, kabûl etmeyince Satuk kerâmet gösterdi: Yavaş yavaş yer yarıldı ve amcası yere gömüldü. ,,

"Tan ağarınca Satuk hükümdâr oldu. Türk ülkelerinde İslâmlık onunla birlikte başladı, birlikte hüküm sürdü. Yeni hükümdar kâfirler için amansız bir düşman oldu. Savaşlarda ağzından ateşler saçarak imansızları yakıyordu. Kılıcını onların üzerine çektiği zaman bu kılıç kırk adım uzuyordu. Doksan-altı yaşına geldiğinde kılıcının korkusu Belh'in önünden geçen Amuderya boylarına; cenupta Kış Kezek'e, şimalde Karakurum'a kadar olan yerlerdeki kâfirleri Müslüman etmişti. Satuk Buğra Han, bir yıl da Çin'le savaşmış, İslâmlığı Turfan'a kadar yaymıştı. Hastalanıncaydı daha da ileri gidecekti. Fakat yukarıdan aldığı bir dâvetle Kâşgar'a döndü. Şehre girer gi.mez bu hastalıktan öldü. Artunc'da Meşhed denilen yere gömüldü.

★

"Satuk Buğra Han'ın dört oğlu ve dört de kızı vardı. İlinci kızının adı Alanur'du. Alanur, İsâ'nın annesi Meryem gibi, Cebrâil vâsıtasıyla ağzına süzülen bir damla ıslık'dan gebe kaldı.²³ Doğan çocuğun üç asır evvelki İslâm kahramanı Hz. Ali'nin oğlu olduğu anlaşıldı. Çocuğa, Seyyid Ali Arslan Han adı verildi. ,,

"Ancak bunu başka türlü söyleyenler de vardır: Derler ki: Alanur, birgün evinin önünde gözlerini kendisine dikmiş bakana bir arslan gördü. Dehşete düştü, alandan inci tânesi terler bozandı ve bayıldı. Her ne olursa olsun doğan çocuk, Ali gibi, Allâh'ın arslanı'ydı. Bu çocuk yedi yaşına geldiği zaman Alanur yine Buğra Han'lar soyundan bir Han'la evlendi. Bu izdivaçdan da Mehmed Arslan, Yusuf Arslan, Kızıl Arslan²⁴ denilir, üç oğlu doğdu.²⁵ "

Satuk Buğra Han Destanı'nın bundan sonraki bölümü, onun neslinden gelen Karahanlılar'ın din-sizlerle devamlı savaşlarını anlatır. Kuvvetli bir ihti-

²³ Bakınız: Türk Destanlarında Işık Unsuru, S. 30. Bâkireleri gebe hırakan ve Türk büyüklerinin hemen hepsinin ondan doğduğu bu mukaddes ışık, eski Asya inanışlarının çoğunda vardır. Avesta an'anesinde Zaratuştra'nın böyle bir ışıktan doğduğu mâlumdur. Aynı ışık unsuru Şaman inanışında ve eski Türk destanlarında ısrarla yer almıştır.

²⁴ Karahanlılar âilesinde Arslan adı, Buğra kadar yaygındır. Bu âilede çocuklara ısrarla Arslan adı verilmesi dikkati çeker. Bu çocuklardan birinin Alanur'la bir Arslan'ın izdivâcından doğuşu efsânesi de bu bakımdan mânâlıdır. Satuk Buğra Han Tezkiresi'nden anlaşıldığına göre bunun sebebi

mâle göre halk içinde dolaşan rivâyetlerin derlenmesi ve tertiplenmesiyle raeydana gelmiş bu destânî eserin diğer dikkati çeken tarafı bu İslâmî Türk destanı ile eski Türk destanları arasındaki ortak motifler ve benzerliklerdir.

At, av, mukaddes ihtiyar, kırk arkadaş, dört yara savaş, mukaddes ıslık ve mukaddes çocuk gibi eski destan unsurları, İslâm inanışıyla hemen birleşivermiştir.

Satuk Buğra Han Destanı'nın eldeki yazmalarında dil, halk ağzına girmiş Arapça, Acemce kelimelerle geniş ölçüde birleşmiş bir lisandır. Türkçe'nin yeni medeniyetin kelimeleriyle birleşmesi târihinin tabii neticesi olan bu dilde, ayrıca, dikkate değer bir sadelik, orta bir halk Türkçesi edâsı vardır. Eserin söylendiği zamandan yüzyıllarca sonra kopye edilmiş olması, onun lisânı hakkında bir hüküm vermeyi güçleştirmiştir. (26) Bununla beraber aynı dilde daha ilk söyleniş yıllarının kelime ve hâtıraları bulunduğu da söylenebilir.

★

Manas Destanı

Kırgız Türkleri arasında geniş bir kahramanlık hikâyesi hâlinde son asıra kadar yaşayan Manas Destanı, İslâmlığın Türk halkına söylediği ilk büyük destan'dır. Bu destan, bugünkü yorumlara göre milâdın XI.-XII. asırlarında Türkistan'da Yedisu çevresinde doğmaya başlamıştır. Aynı asırlarda Müslümanlığın Türk topluluğunda uyandırdığı büyük iman ve medeniyet hayatı içinde doğan sosyal hareketlerle destan, kısa zamanda büyük destan olmuştur. Fakat Manas Destanı'nın hayatı bu yıllarda bitmemiş ve bu İslâmî destan, asırlarca yaşayıp gelişerek uzun asırlar, bütün Ortaasya Türkleri'nin ortak destanı hâlinde işlenmiştir.

Destan, İslâm imânının kabûlü, yayılması ve onun için yapılan gazâlar etrafında söylenmekle beraber daha eski Türk destanlarından da türlü motifler ve zengin hâtıralar saklamaktadır. Çünkü Manas Destanı büyük bir destan hayatına ve destan an'anesine sâhip ve hâfızası destan hâtıralarıyla zengin bir milletin bağrında ve coğrafyasında söylenmiştir.

Aynı destan, Asya Türkleri arasında doğup geliştiği on asır içinde birtakım yeni vakalarla hattâ yeni ideallerle de birleşmiş durumdadır: Destana, en yakın asırlarda bile, zaman zaman, hayli büyük kı-sımlar katılmıştır. Bunlar arasında Türk milletini her

Karahanlılar'ın İslâm kahramanı Ali'ye karşı duydukları yakınlık ve hayranlık olmalıdır.

²⁵ Bu metin ve tercümesi için bakınız: M. F. Grenard, La légende de Satok Boghra Khan et l'histoire, Journal Asiatique 1900, XIV, 5 - 79. Türkçe'ye tercümesi: Prof. Osman Turan. Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Târihi, Ülkü M. Sayı: 74, 1939.

²⁶ M. F. Grenard'ın tedkik ettiği nüsha XVII. asrın ikinci yarısında istinsâh edilmiştir. (Bkz. Aynı tedkik ve tercümesi).

Satuk Buğra Han, on iki yaşına gelince kırk arkadaşı ile birlikte ava çıktı. Bir tavşanı kovalamağa başladı. tavşanı kovalamağa o kadar dalmıştı ki arkadaşlarından ayrıldığını farketmedi.

Tavşanı bir müddet kovalayan Satuk Buğra Han, bir müddet sonra hayvanın şekil değiştirdiğini hayretle gördü. Gerçekten de kovaladığı tavşan bir ihtiyar adam kılığına girmişti. Satuk Buğra Han bu zatın Hızır Aleyhisselam olduğunu anladı ve onun verdiği dini nasihatları ve öğütleri can kulağı ile dinledi.

Bundan bir müddet sonra, zamanı gelince Satuk Buğra Han' ın babası öldü. O zamanki Türk adetlerine göre annesi de, Satuk Buğra Han' ın amcası ile evlendi. Fakat bir gece Buğra Han amcasını İslam dinine davet etti. Amcası kabul etmedi. Bunun üzerine yer yarıldı ve yarılan yere Buğra Han' ın amcası gömülüp kayboldu. Amcasının bu şekilde ölmesi Satuk Buğra Han' ın hükümdar olması demekti çünkü tahta geçecek başka bir kimsesi yoktu. Ve Satuk Buğra Han hükümdar oldu.

Hükümdar olur olmaz da Türk Ülkesinde İslamiyeti yaymağa başladı. Bütün savaşları kazanıyordu. Savaşlarda ağzından çıkan ateşler bütün kafirleri yakıyordu. Kılıcını düşmana çevirince kılıcı kırk adım birden uzuyordu. Bu yüzden bu kılıcın korkusu dört bir yanı doldurmuş, düşmanlarını sindirmişti. Öyleki, Satuk Buğra Han doksan yaşına geldiği zaman ülkedeki bütün Türkler müslüman olmuştu. Amuderya kıyılarında güneyde Kış Kezek taraflarına ve kuzeyde Karakum' a kadar yayılan olanlarda herkes İslam dinine girmişti. Bu da yetmeyince Çin ile savaşıp İslamiyeti oraya kadar yaydı.

Ondan sonra Satuk Buğra Han ilahi bir emir aldı. Bu emre uyarak Kaşgara döndü ve orada öldü. Dört kızı vardı. Bunlardan ikincisinin adı Alanur idi. Alanur bir gün evinin önünde gördüğü bir arslandan korkarak bayıldı. Ayıldığı zaman bir çocuğu olduğunu anladı. Doğan çocuğa

*İslami dair dincisindeki alaganüstilikler İslami dair sonrasında
muamele olarak kısımlara giriyor.

Hızır

H2 - Alr

Aslan

2.5.15 / Satuk Kulcu

Satuk Buğra Han Destanı

Büyük Türk İmparatorluğunu, 840 yılından itibaren devralmağa başlayan Karahanlıların 1212 (1240) yıllarına kadar devam eden hanedanlığı esnasında en önemli ve muhakkak ki dünya tarihinin seyrini değiştiren büyük hadise Türklerin İslam dinini kabul etmiş olmasıdır.

940 yılı civarında Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han zamanında vuku bulan bu dünya çapındaki hadise, dünya üzerindeki büyük tesiri dercesinde Karahanlılar arasında da destani bir havaya bürünmüş ve Satuk Buğra Han etrafına gelişen bir destan meydana gelmiştir.

Türklerin İslam Dinini kabul edişleri ilahi bir ilhama bağlamaya çalışan Satuk Buğra Han Destanının çok kısa bir zamanda geliştiği, islamiyetten önceki Türk Destanlarından da aldığı ana motiflerle daha da zenginleşerek tesbit edilen yazılı şekle geldiği söylenebilir.

Aynı zamanda bu gün bile Kaşgar yakınlarındaki Artuç kasabasında bulunan mezarı bir ziyaretgah mahalli olan Satuk Buğra hayatını, destani bir hava içinde anlatan Satuk Buğra Han Destanı Tezkire-i Buğra Han adlı bir eserde kayıtlıdır. Bu eserin muhtelif el yazmaları vardır.

Peygamberimiz Hazreti Muhammed, Miraç esnasında, diğer bütün peygamberleri de görür. Aralarından birini tanıyamaz ve Cebrail Aleyhisselama o zatın kim olduğunu sorar. Cebrail de:

-Bu zat Peygamber değildir, der. Bu zat, sizin ruhunuzu Ulu Tanrıya emanet ettiğiniz günden üç yıl sonra yer yüzüne inecek ve sizin dininizi Türkistan da yayacaktır.

Cebrail Aleyhisselamın bu cevabı üzerine hazreti Muhammed çok sevinmiş, Miraçtan sonra, gece gündüz bu mübarek ruh için dua etmeğe başlamıştı. Tabi bu arada, bu mübarek zattan sahabelerine de bahsetmiş ve sahabelerinin bu zatın ruhunu görmeği istemeleri üzerine Hazreti Muhammed de dua ederek Miraç esnasında gördüğü zatın ruhunun görünmesini arzulamıştı.

Hazreti Muhammed' in duası üzerine birden karşılarında kırk silahlı atlı belirdi. Selam verip yaklaştılar. Bu atlılar, başlarında Satuk Buğra Han' ın

bulunduğu kırk arkadaşının ruhu idi.

Yıllar geçtikten sonra, Kaşgar Hükümdarının bir oğlu dünyaya geldi. Adını Buğra Han koydular. Buğra Han' ın doğduğu gün büyük zelzeler oldu. Su kaynakları kurudu. Buğra Han' ın büyüdüğü zaman müslüman olacağını falcılar anladılar. Bunun üzerine de onun öldürölmesini sağlık verdiler. Fakat annesi oğluna kol kanat gerdi; falcıların yalan söylediğini iddia etti. Şayet bir gün gelir falcıların dediğı çıkar ve Buğra Han büyüdüğü zaman müslüman olursa, onun o gün öldürölmesini istedi. Böylece de oğlunun öldürölmesini önlemiş oldu.

Satuk Buğra Han, on iki yaşına gelince kırk arkadaşı ile birlikte ava çıktı. Bir tavşanı kovalamağa başladı. tavşanı kovalamağa o kadar dalmıştı ki arkadaşlarından ayrıldığını farketmedi.

Tavşanı bir müddet kovalayan Satuk Buğra Han, bir müddet sonra hayvanın şekil değiştirdiğini hayretle gördü. Gerçekten de kovaladığı tavşan bir ihtiyar adam kılığına girmişti. Satuk Buğra Han bu zatın Hızır Aleyhisselam olduğunu anladı ve onun verdiği dini nasihatları ve öğütleri can kulağı ile dinledi.

Bundan bir müddet sonra, zamanı gelince Satuk Buğra Han' ın babası öldü. O zamanki Türk adetlerine göre annesi de, Satuk Buğra Han' ın amcası ile evlendi. Fakat bir gece Buğra Han amcasını İslam dinine davet etti. Amcası kabul etmedi. Bunun üzerine yer yarıldı ve yarılan yere Buğra Han' ın amcası gömölüp kayboldu. Amcasının bu şekilde ölmesi Satuk Buğra Han' ın hükümdar olması demekti çünkü tahta geçecek başka bir kimsesi yoktu. Ve Satuk Buğra Han hükümdar oldu.

Hükümdar olur olmaz da Türk Ülkesinde İslamiyeti yaymağa başladı. Bütün savaşları kazanıyordu. Savaşlarda ağzından çıkan ateşler bütün kafirleri yakıyordu. Kılıcını düşmana çevirince kılıcı kırk adım birden uzuyordu. Bu yüzden bu kılıcın korkusu dört bir yanı doldurmuş, düşmanlarını sindirmişti. Öyleki, Satuk Buğra Han doksan yaşına geldiğı zaman ülkedeki bütün Türkler müslüman olmuştu. Amuderya kıyılarından güneyde Kış Kezek taraflarına ve kuzeyde Karakum' a kadar yayılan olanlarda herkes islam dinine girmişti. Bu da yetmeyince Çin ile savaşp İslamiyeti oraya kadar yaydı.

Satuk Buğra Han Destanı Özeti

940 yılı civarında Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han zamanında vuku bulan bbu dünya çapındaki hadise, dünya üzerindeki büyük tesiri derecesinde Karahanlılar arasında da destani bir havaya bürünmüş ve Satuk Buğra Han etrafına gelişen bir destan meydana gelmiştir.

Türklerin İslam Dinini kabul edişleri ilahi bir ilhama bağlamaya çalışan Satuk Buğra Han Destanının çok kısa bir zamanda geliştiği, islamiyetten önceki Türk Destanlarından da aldığı ana motiflerle daha da zenginleşerek tesbit edilen yazılı şekle geldiği söylenebilir.

Aynı zamanda bu gün bile Kaşgar yakınlarındaki Artuç kasabasında bulunan mezarı bir ziyaretgahı mahalli olan Satuk Buğra hayatını, destani bir hava içinde anlatan Satuk Buğra Han Destanı Tezkire-i Buğra Han adlı bir eserde kayıttır. Bu eserin muhtelif el yazmaları vardır.

Peygamberimiz Hazreti Muhammed, Miraç esnasında, diğer bütün peygamberleri de görür. Aralarından birini tanıyamaz ve Cebrail Aleyhisselama o zatın kim olduğunu sorar. Cebrail de:

-Bu zat Peygamber değildir, der. Bu zat, sizin ruhunuzu Ulu Tanrıya emanet ettiğiniz günden üç yıl sonra yer yüzüne incek ve sizin dininizi Türkistan da yayacaktır.

Cebrail Aleyhisselamın bu cevabı üzerine hazreti Muhammed çok sevinmiş, Miraçtan sonra, gece gündüz bu mübarek ruh için dua etmeğe başlamıştı. Tabi bu arada, bu mübarek zattan sahabelerine de bahsetmiş ve sahabelerinin bu zatın ruhunu görmeği istemeleri üzerine Hazreti Muhammed de dua ederek Miraç esnasında gördüğü zatın ruhunun görünmesini arzulamıştı.

Hazreti Muhammed' in duası üzerine birden karşılarında kırk silahlı atlı belirdi. Selam verip yaklaştılar. Bu atlılar, başlarında Satuk Buğra Han' ın bulunduğu kırk arkadaşının ruhu idi.

Yıllar geçtikten sonra, Kaşgar Hükümdarının bir oğlu dünyaya geldi. Adını Buğra Han koydular. Buğra Han' ın doğduğu gün büyük zelzeler oldu. Su kaynakları kurudu. Buğra Han' ın büyüdüğü zaman müslüman olacağını falcılar anladılar. Bunun üzerine de onun öldürülmesini sağlık verdiler. Fakat annesi oğluna kol kanat gerdi; falcıların yalan söylediğini iddia etti. Şayet bir gün gelir falcıların dediği çıkar ve Buğra Han büyüdüğü zaman müslüman olursa, onun o gün öldürülmesini istedi. Böylece de oğlunun öldürülmesini önlemiş oldu.

Satuk Buğra Han, on iki yaşına gelince kırk arkadaşı ile birlikte ava çıktı. Bir tavşanı kovalamağa başladı. tavşanı kovalamağa o kadar dalmıştı ki arkadaşlarından ayrıldığını farketmedi.

Tavşanı bir müddet kovalayan Satuk Buğra Han, bir müddet sonra hayvanın şekil değiştirdiğini hayretle gördü. Gerçekten de kovaladığı tavşan bir ihtiyar adam kılığına girmişti. Satuk Buğra Han bu zatın Hızır Aleyhisselam olduğunu anladı ve onun verdiği dini nasihatları ve öğütleri can kulağı ile dinledi.

Bundan bir müddet sonra, zamanı gelince Satuk Buğra Han' ın babası öldü. O zamanki Türk

adetlerine göre annesi de, Satuk Buğra Han'ın amcası ile evlendi. Fakat bir gece Buğra Han amcasını İslam dinine davet etti. Amcası kabul etmedi. Bunun üzerine yer yarıldı ve yarılan yere Buğra Han'ın amcası gömülüp kayboldu. Amcasının bu şekilde ölmesi Satuk Buğra Han'ın hükümdar olması demekti çünkü tahta geçecek başka bir kimsesi yoktu. Ve Satuk Buğra Han hükümdar oldu.

Hükümdar olur olmaz da Türk Ülkesinde İslamiyeti yaymağa başladı. Bütün savaşları kazanıyordu. Savaşlarda ağızından çıkan ateşler bütün kafirleri yakıyordu. Kılıcı düşmana çevirince kılıcı kırk adım birden uzuyordu. Bu yüzden bu kılıcı korkusu dört bir yanı doldurmuş, düşmanlarını sindirmişti. Öyleki, Satuk Buğra Han doksan yaşına geldiği zaman ülkedeki bütün Türkler müslüman olmuştu. Amuderya kıyılarında güneyde Kaş Kezek taraflarına ve kuzeyde Karakum'a kadar yayılan olanlarda herkes İslam dinine girmişti. Bu da yetmeyince Çin ile savaşıp İslamiyeti oraya kadar yaydı.

Ondan sonra Satuk Buğra Han ilahi bir emir aldı. Bu emre uyarak Kaşgara döndü ve orada öldü. Dört kızı vardı. Bunlardan ikincisinin adı Alanur idi. Alanur bir gün evinin önünde gördüğü bir arslandan korkarak bayıldı. Ayıldığı zaman bir çocuğu olduğunu anladı. Doğan çocuğa Ali adını verdiler Hazreti Ali gibi Allah'ın Arslanı olduğundan bu adı verdiler.

(Satuk Buğra Han destanının, Buğra Han'ın kızı Alanur'un gebe kalması, değişik bir, el yazmasına göre de: Cebrail'in getirdiği bir ışığın Alanur'un ağızına akması sonucudur. Bu bir damla ışıktan doğan Alanur'un oğlu, Hazreti Ali gibi bir Allah'ın Arslanı olduğundan, Seyyid Ali Arslan Han adını almıştır.

Ahmet Kabaklı, Resimli Türk Edebiyatı
Prof Dr Mine Mengi, Eski Türk Edebiyatı Tarihi
Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
Nihat Sami Banarlı Resimli Türk Edb. I
(İslami Türk Destanları)

Edabiyat II, II. Öğretim

→ Bulandshaher ke Balluchi chahi. Har Gohar ka Balluchi.

UJATUK BUDRA HAN DESTANI

İlimanda yirmi asırlarında toplaya edilmiş iki nüshası bulunan Fatik Bıçra Hacı Tarkısı adındaki bu eser, Türk tarihindeki sanat ruhunun İslam inancıyla nasıl ve ne ölçüde birleştiğini göstermesi bakımından ablağa değerlidir.

Metodi 7. va 10. o'sirlarda solykolliqi cinlasilari ba chakarin
135 sayfa olon bir ol yamashinlari dlati solykolli: (xatibon)

1000'de Tük. Başkaları Gökmen silahlı kirk atlı girdi. (Kirk
atlı) (~~1000'de Tük. Başkaları Gökmen silahlı kirk atlı girdi.~~)

Sadek Bugra Han ve arkadaşları salâm verip uzağa baktılar. Bu
çaydan 14 asır sonra Sadek Bugra Han, Kargan Sultanın oğlu
olarak dünyaya geldi.

Sadek Bugra Han'ın doğduğu yer sansiz bir maviş kış
olduğu halde bahçeler çaylar acahlarla dindinledi. (İslami
dair dâvâri dâstân kahramanlarının doğumlarında yavaşlara,
olagâdâtilikler islami dâvâri sansizleri ki dâstân kahramanları
da da girdi.)

Fakirler bu sağıcı buluplara mülkleri dâvâri söyleyerek
dâvâri istedikler, Fakir annesi:

« Osa mülkleri olduğu zaman dâvâri istedikler / diyorlar sağıcı
bu dâvâri istedikler. »

Sadek Bugra 12 yaşında iken birgün 40 arkadaşıyla birlikte
ava çıktı (Peygamberimizin Mirâhla iken girdiği 40 atlı ve başlarında
ruh, çirâk kâğıt yata aya olan dâstân kahramanı matifi
dâvâri ediyor.)

oluk olukları girdikler birinde kâran bir tavşanın arkasında
hızla kâranın arkadaşlarından uzağa baktı. Kâran tavşan dâvâri
ve bir ihtiyar insan matifi kâranı. Sadek Bugra Han'ın sara-
da Hâzır olduğu olduğu bu yaşlı kişi ona mülkleri
olukları dâvâri ve islamiyeti anlatır. (~~1000'de Tük. Başkaları Gökmen silahlı kirk atlı girdi.~~)

